

ЛІНГВІСТИЧНА СЕКЦІЯ

Олена Важеніна
(*м. Вінниця*)

**АМПЛІФІКАЦІЯ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ
ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
ХИМЕРНОГО ДИСКУРСУ**

У сучасному мовознавстві особливу увагу привертає дослідження стилістичних механізмів, що забезпечують формування індивідуально-авторського дискурсу. У цьому контексті химерна проза посідає окреме місце як тип художнього мовлення, що характеризується синкретизмом стилів, поєднанням реалістичного й фантастичного, а також виразною орієнтацією на народнорозмовну стихію.

Одним із ключових, проте недостатньо осмислених у жанротворчому аспекті засобів, є ампліфікація – стилістична фігура нагромадження однорідних або семантично близьких мовних елементів. У прозі Євгена Гуцала вона виходить за межі локального прийому й набуває статусу системного принципу організації мовлення, що визначає специфіку химерного дискурсу, забезпечує розгортання, деталізацію та експресивне увиразнення думки.

Актуальність дослідження зумовлена потребою осмислення ампліфікації не лише як локального стилістичного засобу, а як важливого механізму функціонально-семантичної організації химерного дискурсу, що визначає його динаміку, образність і комунікативну спрямованість.

Метою дослідження є виявлення ролі ампліфікації як репрезентанта функціонально-семантичної структури химерного дискурсу та визначення її основних функцій у художньому тексті.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: уточнити стилістичну природу ампліфікації; визначити її функції в химерному художньому мовленні; обґрунтувати її жанротворчий потенціал.

Матеріалом дослідження обрано роман «Позичений чоловік» Євгена Гуцала як показовий зразок химерного дискурсу, у якому ампліфікація набуває статусу провідного текстоорганізувального принципу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що ампліфікацію вперше інтерпретовано не лише як стилістичний засіб експресії, а як жанрово маркований елемент химерного дискурсу, що виконує текстоорганізувальну, жанротворчу та смислотвірну функції в ідіостилі Євгена Гуцала.

Сучасне мовознавство демонструє зростання інтересу до вивчення стилістичних фігур, що пов'язані з відхиленням від усталених логіко-сміслових моделей організації висловлення в художньому тексті. Особливе місце серед них посідає ампліфікація, однак її статус і характер взаємозв'язку залишається дискусійними. У більшості досліджень ампліфікацію трактують як один із засобів реалізації градаційних відношень, проте ґрунтовних розвідок, присвячених її самостійній функціонально-стилістичній природі, бракує. Це зумовлює необхідність глибшого

аналізу ампліфікації з урахуванням індивідуально-авторського стилю та специфіки художнього мислення.

Варто зазначити, що стилістичне навантаження ампліфікації у художніх текстах окремих письменників уже неодноразово привертало увагу дослідників. Зокрема, відповідні студії здійснено на матеріалі творів Марії Матіос (Н. Бербер), Уласа Самчука (Л. Савченко), Лесі Українки (Л. Голоюх), Івана Франка (Х. Федоришин, О. Кушлик), Михайла Стельмаха (А. Горобець), Миколи Вінграновського (Ю. Калашник), що засвідчує сталий інтерес до цього явища в українському мовознавстві, проте ампліфікація як маркер химерного дискурсу ще не була предметом **системного й цілеспрямованого аналізу**. У цьому контексті особливої уваги потребує химерний дискурс Євгена Гуцала, який вирізняється надзвичайною насиченістю та багатством стилістичних прийомів і фігур. Його художня тканина формується через інтенсивне й органічне поєднання різнорівневих мовних засобів: активне використання фразеологічних одиниць, їх авторські трансформації, процеси фразеотворення й перифразотворення, а також широку палітру образно-експресивних механізмів – метафоризацію, гіперболізацію, асоціативне нанизування образів, синтаксичну розгалуженість конструкцій. Усе це зумовлює ефект смислової надлишковості, поліфонічності та динамічної розгорнутості висловлення, що є визначальними рисами химерного письма.

Багатогранність творчої особистості Євгена Гуцала виявляється у здатності синтезувати ці засоби в цілісну художню систему, де стилістичні фігури функціонують не лише як локальні засоби експресивного підсилення, а як інструменти конструювання особливого типу дискурсу. Сучасне прочитання його текстів відкриває нові смислові й стилістичні горизонти, а індивідуально-авторська мовотворчість письменника постає невичерпним джерелом для лінгвістичних студій. Показово, що в кожному окремому творі ці фігури набувають специфічної конфігурації, детермінованої авторським задумом, контекстом і внутрішньою логікою образного розгортання, що засвідчує їх варіативність і вагомий жанротвірний потенціал.

Нарівні з іншими названими засобами ключовою фігурою жанротворення постає ампліфікація, яка не лише посилює експресивність, а й виконує текстоорганізувальну функцію: структурує смислову динаміку, забезпечує багатшаровість і внутрішню ритмомелодіку висловлення, формуючи характерну для химерного дискурсу ефектність надмірності та розгортання.

Ампліфікація традиційно трактується як стилістична фігура, що реалізується через нагромадження мовних елементів із метою підсилення виразності. У довідковій літературі ампліфікацію (грец. *amplification* від *amplificio* – «поширюю, збільшую») тлумачать як стилістичну фігуру мови, що полягає в нагромадженні однорідних мовних засобів для підсилення експресивності висловлення: *Тарас гранітний дивиться суворо: / – А ви гартуйте ваші голоси! / Не пустослів'ям, пишином та барвистим, / не скаргами, / не белькотом надій, / не криком, / не переспівом на місці, / а заспівом в дорозі нелегкій* (Ліна Костенко); накопичення і супряжність синонімів, інших близьких за значенням компонентів; нагромадження висловів, багатослів'я: *Я знаю: бідних і багатих, і дурнів і мудреців, Красенів,*

карликів, горбунів, Сеньйорів щедрих і скупердяїв, Блазнів, попів, єретиків, Пань знатних, служок із собору, Гульвіс і повій із шинків – Усіх смерть хапає без розбору (Франсуа Війон. Великий заповіт) [5, с. 40]. У химерному дискурсі ампліфікація трансформується в структурний принцип організації тексту, що забезпечує його ритмічну, образну та семантичну розгорнутість.

У процесі аналізу встановлено, що ампліфікація в химерному дискурсі Євгена Гуцала реалізується на різних мовних рівнях – лексичному, фразеологічному, морфемному та синтаксичному – і охоплює різноманітні типи нагромаджень (синонімічні, епітетні, повторювані, ряди однорідних членів тощо). Вона формує багатокомпонентні ряди, що можуть бути як компактно сконцентрованими в межах одного речення, так і розгорнутими в межах ширшого контексту.

Функціонально ампліфікація забезпечує:

- семантичне розгортання висловлення, що сприяє деталізації та конкретизації змісту;
- експресивно-оцінну інтенсифікацію, яка підсилює емоційно-образний вплив тексту;
- ритмомелодійну організацію мовлення, формуючи особливу інтонаційну структуру химерного нарративу;
- стилізацію під народнорозмовне мовлення, що є визначальною ознакою химерної прози;
- структурування дискурсу, оскільки ампліфіковані ряди виступають засобом когезії та тематичного розгортання тексту.

Так, семантичне розгортання висловлення реалізується через нанизування синонімічних і близьких за значенням одиниць, що деталізують характеристику явища:

«Назви сіл, як і людські прізвища, начебто самі повроджувались – так, як родять на нашому масному чорноземному ґрунті ... Лугове та Польове, Балки та Ярки, Чагарі та Лисогірки – тут великим розумом не світить. Оленівка, Андріївка, Степанівка, Іванівка, Григорівка – тут теж не мудрували лукаво. Свинарі, Чинбарі, Смолокури, Вівчарі зізнавались у простоті душевній. А вже от Веселі Гори, Веселе Поле, Веселий Лан, Веселий Кут, Весела Діброва, Весела Долина, Веселий Гай, Веселий Яр, Веселий Хутір, Веселі Боковеньки казали вчора й нині кажуть про людей багато. Так і здається, що в таких веселих селах завжди жили весело, бо чого їм журитись у веселому гурті?» (ПЧ; с. 6) «Все позичає моя жінка: сіль, сірники, олію, дріжджі, пиноно, корицю, лавровий лист, перець, гречану муку, шмат свинячої голови на драглі. А то, пригадую, в старій баби Тиндички ... позичила моя жінка півня до своїх трьох чи чотирьох курок. ... А ще моя жінка позичає вила, сапи, лопати, коцюби, чаплії, граблі, серти, ціпи та ціпилна, горцики, глечики, макітри, пательні, ложки, ножі, сита, дека, баняки, корита...» (ПЧ; с. 14). Послідовне нагромадження іменників створює ефект поступового смислового нарощення.

Експресивно-оцінна функція ампліфікації виявляється у використанні рядів епітетів і порівнянь, які підсилюють емоційне забарвлення опису: *«Кожна жінка на смак інша, є такі, наче з житнього борошна змішані та спечені, є такі, наче*

з пшеничного борошна цьогорічного помолу; об ту, дивися, можеш зуби поламати, наче об цвілого сухаря, знайденого у смітті під лавкою; а та, поглянь, схожа на пухкенький млинець, на який не пошкодували вершків, яєць та масла, і той млинець щойно з пательні, пахтить теплом, здригається, рум'яний – слина сама в роті починає текти, ковтаєш, облизуєшся. А ти, Мартохо, колись нагадувала мені паляничку, яка добре підійшла на черені, аж світиться червонястими відблисками...» (ПЧ; с. 12) – ампліфікований ряд формує емоційно насичений портрет.

Ритмомелодійна організація мовлення досягається через синтаксичний паралелізм і повтори: «Вам кортить довідатись, на що схожий я, Хома Прищепа із Яблунівки, а мені так само кортить розповісти. А як розповісти, щоб ви навч угледіли? Можу сказати, що я не схожий ні на півня, ні на коня; часник чи цибулю трудно назвати моїми родичами; нічогісінько я не позичав ні в якій пори року і ні в якій погоді. Не скидаюсь ні на помідор, ні на огірок, ні на моркву» (ПЧ; с. 7–8). Ритмічне повторення сполучника «ні» створює ефект усного мовлення та наративної плинності.

«І ніколи не було так, щоб коси її та не пахли чим-небудь: ромашкою, материнкою, любистком, полином, кропом, огірчаним гудинням, яблуневим цвітом, колоссям житнім чи пшеничним, коров'ячим молоком, медом, малою дитиною. Можна було вдихати пахоці шовкової Мартошиної горобиної ночі – й хмелити, й чманіти, й задурманювати собі мізки» (ПЧ; с. 11). Перелік лексем однієї тематичної групи «аромати-трави-рослини». Переважає орудний відмінок, що граматично уніфікує ряд і робить його ритмічним.

«Але я ж на терціці третій, на шатківниці шаткований, на терниці битий, у м'ясорубці рубаний, у макітрі макогоном туди-сюди гнаний, сіллю посолений, перцем приперчений, лавровим листячком здобрений, калиною ягодою прикрашений, – отже, отакий, як бачите, заслужений, яось мусив викручуватись і, звісно, викрутився» (ПЧ; с. 111).

Водночас ампліфікація виконує функцію стилізації під народнорозмовне мовлення – одну з визначальних ознак химерної прози: «... бо треба ж було по дорозі кожного здибати, кожного язиком своїм зачепити, набалакати-наговорити-натеревенити-намолоти сім мішків гречаного Гаврила!» (ПЧ; с. 16). У наведеному фрагменті нагромадження дієслівних форм із близькою семантикою створює ефект мовленнєвої надмірності, що переходить у комічну гіперболізацію балакучості. Мовлення постає як стихійний, майже неконтрольований потік, а узагальнювальний ампліфікаційний ряд відтворює інтонацію живої розмови й виразно актуалізує фольклорну манеру оповіді.

До того ж ампліфіковані конструкції забезпечують дискурсивну зв'язність і тематичне розгортання тексту, оскільки формують смислові ланцюги. Показовим у цьому плані є фрагмент, що є алюзією на біблійний образ Ноевого ковчега. Саме тут ампліфікація найвиразніше забезпечує тематичне розгортання: через розлогі переліки людей, птахів і тварин текст поступово переходить від зображення локальної спільноти до моделі всього живого світу. Нанизування однотипних елементів («півень та курка, качка та качур...»), численні назви птахів і звірів) створює ефект безмежності й повноти, підсилюючи ідею всеохопного

порятунку: «До корабля вилаштувалась черга ... старі баби й старі діди; ... матері з дітьми та ще й з немовлятами на руках ...; дядьки й парубки ... Хто йшов із торбою харчів, хто з вузликом одягу, деякі діти несли книжки чи цяцьки, якийсь хлопчик пригортав отого шолудивого песика, ... а замурзана дівчинка-циганочка тулила до грудей руденьке, як випалена глина, кошеня. Усіх умістило судно, поїменоване «Барвінком»: і механізаторів та шоферів, і фуражирів та доярок, і працівників торгівлі та колгоспної бухгалтерії. Прийняв корабель на свій борт не тільки передовиків, а й ледарів та окомилювачів; не тільки дбайливих і старанних, а й марнотратів і безтурботних; не тільки добрих та щирих, а й симулянтів, ненажерливих, заздрісних... І, значить, наспіла пора брати всякої тварі по парі. Насамперед стали підступати до корабля ... домашні птахи – півень та курка, качка та качур, гуска та гусак, індичка та індик. І тільки за ними прохолов слід, як заквапилась усяка інша крилата пташина живність – горобці, ластівки, ворони, горихвістки, очеретянки, корольки, шпаки, сороки, вівчарики, славки, малинки, жайворонки, оляпки, щиглики, пищухи... Усім птахам моєю волею була відкрита дорога на корабель, ... над моєю головою пролітали чаплі, лелеки, лебеді, крижні, чирки-тріскунки, шуліки, яструби, журавлі, чайки, стрепети, деркачі, дрозди, сови, дрімлюги, сиворакші, пліски, сорокопуди, дрозди, корольки, синиці, щиглики, стрижі та безліч інших птахів, за якими я й не міг устежити своїм гострим оком. Майнули фазани, шугнули бджолоїдки, гайнули деркачі, ще якісь пернаті шаснули в рятівне черево корабля, як за ними поповзли вужі, змії, миші, їжаки, якесь чудне гаддя, якого, либонь, при денному світлі й не доводилось бачити. Далі показалися єноти, борсуки, ондатри, видри, нутрії – яка тварина по воді пливла, а яка по суші добиралась. Не забарилися зайці, біляки та русаки, слідом за ними появилися на березі хитроморді та вогненнохвості лисиці, дика кізонька прийшла з диким цапком із лісу, навіть гіллясторогий лось появилася – де тільки такий красень вигулювався коло Яблунівки, адже нетрів і хащів тут нема... І коли на кораблі поховалися навіть найдрібніші польові та лісові звірята, я таємною силою своєї волі наказав рушити до корабля коням, коровам, свиням, вівцям, козам, телятам...» (ПЧ; с. 189–192).

Наведені приклади засвідчують поліфункційність ампліфікації як визначального чинника організації химерного дискурсу.

Також ампліфікаційні ряди в аналізованому матеріалі структуруються за низкою тематичних груп, зокрема охоплюють топоніми, гідроніми, антропоніми, назви музичних голосів, рослинного світу (трав, квітів, дерев), птахів і тварин, знарядь праці та музичних інструментів, способів дії, ремесел, елементів одягу й взуття, родинних і свояцьких зв'язків, страв і напоїв, кухонного начиння, прикрас, рис людини, предметів побуту (зокрема меблів) тощо. Така тематична розгалуженість ампліфікації засвідчує її здатність моделювати цілісну картину світу через принцип енциклопедичної повноти.

Отже, ампліфікація постає не лише як декоративний чи підсилювальний засіб, а як один із провідних принципів організації химерного дискурсу. Вона формує його багатовимірність і смислово насиченість, реалізує художньо вмотивовану надмірність і створює ефект мовної «перенасиченості», органічний для естетики

цього типу письма. Водночас ампліфікація виступає репрезентантом функціонально-семантичної організації дискурсу: інтегрує різні мовні рівні, активізує міжелементні семантичні зв'язки та визначає індивідуально-авторську специфіку мовлення.

Перспективу подальших розвідок убачаємо в комплексному дослідженні інших стилістичних маркерів, що дасть змогу глибше реконструювати механізми формування індивідуально-авторського химерного письма Євгена Гуцала та окреслити його функціонально-семантичну специфіку.

Література

1. Бербер Н. Стилістичний синтаксис прози Марії Матіос: ампліфікація поетонімів. *Південний архів: збірник праць. Філологічні науки*. 2017. Вип. 71. С. 12–15.
2. Бойко Н. І., Давиденко Л. В. Градуальний ряд фразеологізмів-синонімів у контексті мовотворчої практики Є. Гуцала. *Література та культура Полісся*. Вип. 7. Ніжин: НДПІ, 1996. С. 188–191.
3. Важеніна О. Г. Градуальна синонімія одноструктурних одиниць фраземного фонду химерної прози Є. Гуцала. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць*. Донецьк: ДонНУ, 1999. Вип. 5. С. 261–263.
4. Гринишин У. Експресивно-прагматичний потенціал ампліфікованих конструкцій з апосіопезою. *Рідне слово в етнокультурному вимірі: збірник наукових праць*. Дрогобич: Посвіт, 2013. С. 80–88.
5. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Т. 1. Донецьк: ДонНУ, 2012. 402 с.
6. Масенко Л. Т. Химерна проза як традиційна мовностильова течія української літератури. *Мовознавство*. 1991. № 1. С. 26–33.
7. Савченко Л. Ампліфікація як основний стилістичний прийом художньої мови Уласа Самчука (на матеріалі роману «Темнота»). *Наукові записки ТНПУ імені В. Гнатюка. Серія Мовознавство*. Тернопіль: ТНПУ, 2025. Вип. 1(13). С. 218–227.
8. Федорошин Х., Кушлик О. Ампліфікація як засіб увиразнення градаційних відношень у стилістичному синтаксисі прозових творів Івана Франка (на матеріалі оповідання «Хома з серцем і Хома без серця»). *Проблеми гуманітарних наук: зб. наук. праць Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. І. Франка*, 2016. Вип. 38: Філологія. С. 179–188.

Джерело фактичного матеріалу

ПЧ – Гуцало Євген. Позичений чоловік: роман. Київ: Знання, 2012. 383 с.